

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій

Кафедра адміністративного права та судочинства

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Актуальні питання адміністративного права та процесу»

**на тему: «Індивідуалізація адміністративної відповідальності
неповнолітніх: сучасні підходи та виклики»**

Виконала:

студентка групи ПР-зм11

Головецька Н. С.

Керівник: к.ю.н., доц. Вербіцька М.В.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ	6
1.1. Поняття та принципи індивідуалізації адміністративної відповідальності	6
1.2. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх	10
1.3. Нормативно-правове регулювання відповідальності неповнолітніх в Україні.....	17
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ПРОБЛЕМИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ.....	21
2.1. Практика застосування заходів впливу до неповнолітніх правопорушників	21
2.2. Проблеми реалізації принципу індивідуалізації в адміністративному провадженні.....	25
2.3. Шляхи вдосконалення законодавства та практики притягнення неповнолітніх до відповідальності.....	30
ВИСНОВКИ	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	37

ВСТУП

Актуальність теми роботи. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що в умовах сучасного розвитку української держави, реформування правової системи та наближення національного законодавства до європейських стандартів особливої уваги потребує питання забезпечення справедливого, гуманного й ефективного механізму притягнення неповнолітніх до адміністративної відповідальності. Неповнолітні, як особлива категорія суб'єктів права, характеризуються недостатнім рівнем психічної, емоційної та соціальної зрілості, що безпосередньо впливає на їх здатність усвідомлювати протиправність власних дій та передбачати наслідки вчинених правопорушень. Саме тому застосування до них загальних правил адміністративної відповідальності без урахування індивідуальних особливостей особи, умов її життя, виховання та рівня розвитку може суперечити принципам справедливості, пропорційності та гуманізму.

У сучасних умовах зростання кількості адміністративних правопорушень, учинених неповнолітніми, питання індивідуалізації відповідальності набуває особливого значення як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Соціально-економічна нестабільність, поширення негативного впливу інформаційного середовища, військові дії на території України, переміщення значної кількості сімей, а також ослаблення механізмів сімейного та суспільного контролю суттєво впливають на поведінку дітей та підлітків. У таких умовах неповнолітні нерідко стають учасниками адміністративних правопорушень, що вимагає від держави не лише реагування у формі санкцій, а й застосування комплексного підходу, спрямованого на виховання, ресоціалізацію та попередження повторних правопорушень.

Особливої актуальності набуває питання співвідношення каральної та виховної функцій адміністративної відповідальності щодо неповнолітніх. Законодавство України містить окремі положення, які визначають особливості притягнення осіб віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років до

адміністративної відповідальності, однак практика їх застосування свідчить про наявність численних проблем, пов'язаних із недостатньою чіткістю критеріїв індивідуалізації покарання. Відсутність єдиного підходу до врахування обставин, що характеризують особу неповнолітнього, його психоемоційний стан, сімейне оточення, рівень виховання та можливість виправлення без застосування суворих заходів впливу, призводить до неоднакової правозастосовної практики.

Не менш важливим є й міжнародно-правовий аспект дослідження цієї теми. Україна, як держава-учасниця низки міжнародних договорів у сфері захисту прав дитини, зобов'язана забезпечувати дотримання принципу найкращих інтересів дитини під час вирішення питань юридичної відповідальності. Такі міжнародні акти, як Організація Об'єднаних Націй Конвенція про права дитини, Мінімальні стандартні правила ООН щодо здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх та інші документи, орієнтують на застосування до дітей переважно виховних і профілактичних заходів, а не репресивних санкцій. У зв'язку з цим особливої ваги набуває питання гармонізації національного адміністративного законодавства з міжнародними стандартами та імплементації найкращих зарубіжних практик.

Мета та завдання роботи. Мета дослідження полягає у комплексному теоретико-правовому аналізі індивідуалізації адміністративної відповідальності неповнолітніх, визначенні сучасних підходів до її реалізації, виявленні актуальних проблем правозастосовної практики та розробці пропозицій щодо вдосконалення законодавчого регулювання у цій сфері.

Для досягнення поставленої мети в роботі необхідно виконати відповідні завдання:

- охарактеризувати поняття та принципи індивідуалізації адміністративної відповідальності;
- дослідити особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх;

- проаналізувати нормативно-правове регулювання відповідальності неповнолітніх в Україні;
- розглянути практику застосування заходів впливу до неповнолітніх правопорушників;
- виявити проблеми реалізації принципу індивідуалізації в адміністративному провадженні;
- запропонувати шляхи вдосконалення законодавства та практики притягнення неповнолітніх до адміністративної відповідальності.

Об'єкт дослідження. Об'єкт дослідження становлять суспільні відносини, що виникають у процесі притягнення неповнолітніх до адміністративної відповідальності та реалізації принципу індивідуалізації при застосуванні заходів адміністративного впливу.

Предмет дослідження. Предмет дослідження становлять норми адміністративного законодавства України, міжнародно-правові стандарти, науково-теоретичні підходи, а також правозастосовна практика щодо індивідуалізації адміністративної відповідальності неповнолітніх в умовах сучасних викликів.

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, зокрема аналіз і синтез для опрацювання наукових джерел, типологічний і діалектичний методи з метою осмислення та узагальнення теоретичного і практичного матеріалу, компаративістський метод для порівняльного аналізу, а також принцип цілісності, який передбачає структурний поділ об'єкта дослідження для глибшого розуміння його внутрішньої будови.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

1.1. Поняття та принципи індивідуалізації адміністративної відповідальності

У контексті статті 9 КУпАП адміністративним правопорушенням або проступком визнається саме протиправна, винна дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права громадян або встановлений порядок управління, і за яку законодавство передбачає спеціальні стягнення [1]. Важливо акцентувати, що така відповідальність настає виключно за умови, що вчинені діяння за своїм характером не підпадають під ознаки кримінально караних діянь, що розмежовує два види публічно-правового примусу. Водночас саме поняття адміністративного правопорушення є фундаментом для подальшої індивідуалізації відповідальності, адже без чіткого усвідомлення того, яке саме діяння є протиправним, неможливо коректно обрати міру стягнення. Це положення підкреслює, що індивідуалізація починається вже на стадії кваліфікації діяння, коли правозастосовний орган має відмежувати адміністративний проступок від суміжних правопорушень [7].

Ключову роль у розумінні сенсу адміністративної репресії відіграє стаття 23 КУпАП, згідно з якою адміністративне стягнення є мірою відповідальності, що застосовується не для покарання заради страждання, а для виховання особи, яка вчинила правопорушення, у дусі дотримання законів і поваги до правил співжиття, а також для запобігання вчиненню нових правопорушень як самим порушником, так і іншими громадянами [1]. Із цього випливає, що індивідуалізація адміністративної відповідальності не може бути зведена до механічного застосування санкції, оскільки вона має враховувати потенціал виховного впливу конкретного стягнення на конкретну особу. Мета виховання та загальної та спеціальної превенції вимагає від уповноваженого органу глибокого аналізу особистості правопорушника, його ставлення до вчиненого та готовності до змін своєї поведінки.

Розмаїття видів адміністративних стягнень, передбачених статтею 24 КУпАП, створює необхідну нормативну базу для реалізації принципу індивідуалізації [1]. Серед них законодавець виокремлює такі заходи, як попередження, штраф, штрафні бали, оплатне вилучення предмета правопорушення, конфіскацію, позбавлення спеціальних прав, громадські роботи, виправні роботи, адміністративний арешт та навіть арешт із утриманням на гауптвахті, крім того в окремих випадках можливе видворення іноземців. Кожен із цих видів стягнень має різний ступінь суворості та різний характер впливу на правопорушника, тому вибір конкретного стягнення жодним чином не може бути довільним. Наприклад, застосування адміністративного арешту до особи, яка вперше вчинила незначне правопорушення, було б не лише несправедливим, але й суперечило б меті запобігання правопорушенням, оскільки надмірна суворість може породити зворотну реакцію. Відтак наявність широкого спектру стягнень є формальною передумовою, але вирішальне значення має місце їх застосування з урахуванням усіх індивідуальних обставин.

Загальні правила накладення стягнення, закріплені в статті 33 КУпАП, вимагають, щоб адміністративне стягнення накладалось у межах, установлених законом, а при його обранні обов'язково враховувались характер вчиненого правопорушення, особа порушника, ступінь його вини, майновий стан, а також обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність, за винятком випадків автоматичної фіксації порушень у сфері безпеки дорожнього руху [1]. Саме ця стаття є нормативним ядром принципу індивідуалізації, оскільки вона прямо приписує суб'єкту владних повноважень оцінювати сукупність індивідуалізуючих ознак [19].

Характер правопорушення охоплює об'єкт посягання, форму вини, тяжкість наслідків та спосіб вчинення, а особа порушника включає його вік, стан здоров'я, соціальне становище, попередню поведінку та ставлення до праці чи навчання. Майновий стан дозволяє диференціювати розмір штрафу таким чином, щоб він був реально відчутним для порушника, але не мав для

нього катастрофічних наслідків, що особливо актуально для малозабезпечених громадян. Виняток для автоматичної фіксації порушень правил дорожнього руху пояснюється технічною неможливістю встановити суб'єктивну сторону та особу порушника в момент вчинення правопорушення, однак і тут законодавець передбачив можливість подальшого перегляду рішення в разі ідентифікації водія.

Важливим елементом індивідуалізації є врахування обставин, що пом'якшують відповідальність, перелік яких міститься у статті 34 КУпАП, але не є вичерпним [1]. До таких обставин законодавець відносить щире розкаяння винного, добровільне відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди, вчинення правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання або при збігу тяжких особистих чи сімейних обставин, а також вчинення проступку неповнолітнім, вагітною жінкою або жінкою, яка має дитину до одного року. Слід підкреслити, що цей перелік є відкритим, і орган або посадова особа, що розглядає справу, може визнати пом'якшуючими й інші обставини, не передбачені законом, що значно розширює межі індивідуалізації.

Наприклад, стан тяжкої хвороби самого порушника або його близьких родичів, скрутне матеріальне становище, спричинене не з вини особи, чи вчинення правопорушення внаслідок збігу виняткових обставин можуть бути враховані як такі, що пом'якшують відповідальність. Щире розкаяння заслуговує на особливу увагу, оскільки воно свідчить про внутрішнє усвідомлення особою неправильності своєї поведінки, що підвищує ймовірність її виправлення без застосування суворих стягнень. Водночас пом'якшуючі обставини не автоматично зменшують стягнення, а підлягають оцінці в сукупності з іншими факторами.

На противагу пом'якшуючим обставинам стаття 35 КУпАП визначає обставини, що обтяжують відповідальність, до яких належать продовження протиправної поведінки, незважаючи на вимогу припинити її, повторне протягом року вчинення однорідного правопорушення, втягнення

неповнолітнього в правопорушення, вчинення проступку групою осіб або в умовах стихійного лиха чи надзвичайних обставин, а також вчинення правопорушення в стані сп'яніння [1]. Законодавець звертає увагу на диспозитивний характер останньої обставини, оскільки орган або посадова особа залежно від характеру правопорушення може не визнати стан сп'яніння обтяжуючим фактором, що є проявом гнучкості адміністративно-деліктного права.

Повторність правопорушень свідчить про стійку антисоціальну спрямованість особи, що вимагає більш суворого реагування, але навіть за наявності обтяжуючих обставин стягнення не повинно перевищувати максимальних меж, встановлених санкцією статті. Групове вчинення правопорушення підвищує ступінь суспільної шкоди, оскільки кожен із учасників може стимулювати інших до більш небезпечних дій, а вчинення правопорушення в умовах стихійного лиха чи надзвичайних обставин кваліфікується як надзвичайно цинічне, оскільки особа використовує складну ситуацію для досягнення своїх протиправних цілей[3].

Практична реалізація принципу індивідуалізації адміністративної відповідальності стикається з низкою проблем, серед яких найбільш значущою є надмірна формалізація діяльності деяких уповноважених органів, які часто обирають стягнення механічно, орієнтуючись виключно на санкцію статті, а не на особу порушника. Такий підхід нівелює виховну мету адміністративного стягнення, передбачену статтею 23 КУпАП, і перетворює адміністративну відповідальність на фіскальний або каральний інструмент, позбавлений гуманістичного потенціалу [1].

Також серйозною перешкодою є відсутність єдиних методик оцінки ступеня вини та майнового стану порушника, що породжує судовий розсуд, який за відсутності належного контролю може трансформуватися в свавілля або, навпаки, в безпідставне пом'якшення відповідальності. Подолання цих проблем вбачається у запровадженні детальних рекомендацій при визначенні розміру штрафу залежно від доходів особи, а також у посиленні мотивації

правозастосовних органів до дослідження особи порушника шляхом витребування характеристик, довідок про стан здоров'я та інших доказів, що мають значення для індивідуалізації. Перспективним напрямом є також ширше використання альтернативних видів стягнень, зокрема громадських робіт, які дозволяють особі компенсувати свою провину суспільно корисною працею, не позначаючись негативно на її майбутньому.

Отже, поняття індивідуалізації адміністративної відповідальності ґрунтується на системному аналізі положень статей КУпАП, які у своїй сукупності вимагають від правозастосовного органу не просто констатувати факт протиправної дії чи бездіяльності, а враховувати унікальну сукупність ознак особи порушника, ступінь його вини, майновий стан та всі пом'якшуючі чи обтяжуючі обставини. Реалізація цього принципу є запорукою досягнення мети адміністративного стягнення, адже лише виважений та індивідуалізований підхід здатен забезпечити виховання правопорушника та запобігти новим правопорушенням, не перетворюючи при цьому покарання на надмірний або неефективний захід.

1.2. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх

Специфіка цього правового феномену визначається передусім тим, що законодавець, визнаючи здатність неповнолітніх усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними, водночас враховує особливості їхньої психіки, рівень соціалізації та відсутність достатнього життєвого досвіду, що і формує унікальний правовий режим притягнення до відповідальності. В основі цього режиму лежить ключова норма, закріплена у статті 12 КУпАП, згідно з якою адміністративній відповідальності підлягають лише ті особи, які на момент вчинення адміністративного правопорушення вже досягли шістнадцятирічного віку, що створює своєрідний віковий ценз [1]. Це положення відображає загальновизнану у більшості правових систем

презумпцію про те, що саме з цього віку молода людина набуває здатності повною мірою усвідомлювати суспільну небезпеку чи шкідливість своїх вчинків, а також передбачати можливість настання юридичних наслідків.

Водночас варто зазначити, що встановлення саме шістнадцятирічного віку не є абсолютною істиною для всіх без винятку правопорушень, оскільки у різних правових системах та залежно від характеру діяння цей поріг може варіюватися. Проте український законодавець обрав доволі консервативний підхід, оскільки неповнолітні віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років за вчинення адміністративних проступків взагалі не можуть бути суб'єктами цього виду відповідальності, що на практиці часто призводить до необхідності застосування інших виховних або запобіжних заходів. Зазначена вікова межа виконує не лише суто юридичну функцію розмежування відповідальності, але й має важливе соціально-педагогічне значення, адже вона сигналізує про поступове набуття особою повного обсягу прав та обов'язків. Цікаво, що сама по собі наявність шістнадцяти років не автоматично означає застосування до порушника стандартних адміністративних стягнень, як це відбувається у випадку з повнолітніми, оскільки законодавець передбачив спеціальний механізм захисту прав неповнолітніх [40].

Після досягнення особою шістнадцятирічного віку, однак до моменту повноліття, яке настає у вісімнадцять років, законодавець встановлює диференційований підхід до притягнення до відповідальності, що регулюється статтею 13 КУпАП [1]. Відповідно до цієї статті, до осіб віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, які вчинили адміністративні правопорушення, за загальним правилом не застосовуються традиційні адміністративні стягнення, натомість до них можуть бути застосовані спеціальні заходи впливу, передбачені окремою статтею кодексу. Однак із цього загального правила існує чимало винятків, які свідчать про те, що для певних категорій правопорушень суспільна небезпека є настільки високою, що навіть неповнолітній вік не є підставою для пом'якшення відповідальності. Йдеться про вичерпний перелік складів правопорушень, серед яких, наприклад, дрібне викрадення чужого

майна за статтею 51 КУпАП, порушення правил дорожнього руху за статтями 121-127 КУпАП, керування транспортним засобом у стані сп'яніння за частинами першою, другою і третьою статті 130 КУпАП, а також такі соціально небезпечні діяння, як дрібне хуліганство за статтею 173 КУпАП або злісна непокоря законному розпорядженню працівника поліції за статтею 185 КУпАП [1].

Таким чином, законодавець умовно поділяє всі адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми, на дві великі категорії: ті, що тягнуть застосування лише спеціальних виховних заходів, та ті, що можуть каратися на загальних підставах нарівні з дорослими. Такий підхід видається цілком раціональним, оскільки дрібні проступки, пов'язані з недисциплінованістю чи недостатнім рівнем самоконтролю, можуть бути виправлені без застосування жорстких репресивних методів, тоді як діяння, що посягають на здоров'я людей, власність або громадську безпеку, потребують адекватної юридичної реакції. При цьому варто підкреслити, що навіть у разі вчинення неповнолітнім діянь, передбачених цим винятковим переліком, органи, що розглядають справу, не позбавлені права застосувати більш м'які заходи впливу замість адміністративного стягнення.

Хоча стаття 13 КУпАП містить певні застереження щодо неможливості застосування спеціальних виховних заходів до осіб, які вчинили правопорушення за статтею 185 КУпАП, у решті випадків з урахуванням характеру діяння та особистості самого порушника можливий вибір між суворою каральною санкцією та виховним впливом [1]. Це положення демонструє гнучкість адміністративно-деліктного законодавства, яке намагається балансувати між суспільним інтересом у покаранні правопорушень та інтересом самої неповнолітньої особи у її ресоціалізації та виправленні без надмірного втручання державного примусу. Важливим аспектом є також те, що до неповнолітніх, які вчинили правопорушення із зазначеного переліку, можуть бути застосовані заходи впливу згідно зі статтею

24-1 КУпАП лише за умови, що суд або орган, який розглядає справу, дійде висновку про недоцільність застосування традиційних стягнень [1].

Стаття 24-1 КУпАП містить вичерпний перелік тих унікальних заходів впливу, які можуть бути застосовані до неповнолітніх осіб віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років замість стандартних адміністративних стягнень, що робить цей інститут справді особливим [1]. Першим із таких заходів є зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого, що має на меті не стільки покарання, скільки відновлення соціальної справедливості та формування у правопорушника почуття відповідальності перед конкретною особою [19].

Як показує практика, публічне вибачення часто справляє на неповнолітнього більший виховний вплив, ніж, скажімо, незначний штраф, оскільки воно безпосередньо пов'язане з усвідомленням своєї провини перед іншою людиною та потребує певної моральної мужності. Другим заходом є попередження, яке хоч і нагадує однойменне адміністративне стягнення для дорослих, однак для неповнолітніх має більш виразне профілактичне та роз'яснювальне забарвлення, оскільки воно офіційно доводить до відома підлітка та його батьків факт неприпустимості певних діянь. Третій захід передбачає можливість оголошення догани або суворої догани, що є формальними засобами морального осуду з боку державного органу, які не тягнуть за собою жодних матеріальних обмежень, однак можуть вплинути на репутацію особи.

Найбільш цікавим та специфічним заходом, передбаченим пунктом 4 статті 24-1 КУпАП, є передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання [1]. Цей захід фактично є своєрідною альтернативою ізоляції від суспільства, оскільки неповнолітній залишається у звичному середовищі, однак під пильним контролем тих, хто має здійснювати виховний вплив. Важливо зазначити, що передача під нагляд можлива лише за умови отримання згоди від тих осіб або організацій, які

беруть на себе цей обов'язок, адже примусове покладення наглядових функцій було б не тільки неефективним, але й суперечило б самій ідеї добровільної допомоги підлітку. Цей захід дозволяє уникнути застосування штрафів чи інших матеріальних санкцій, які для неповнолітнього, що не має самостійного доходу, часто стають тягарем для його родини.

Крім того, сама перспектива бути переданим під нагляд може стимулювати неповнолітнього до виправлення, оскільки усвідомлення того, що за його поведінкою спостерігатимуть батьки, педагоги чи інші відповідальні особи, нерідко справляє стримувальний ефект. Усі ці заходи впливу, на відміну від класичних адміністративних стягнень, не вносяться до жодних реєстрів осіб, які притягалися до відповідальності, що є надзвичайно важливим для майбутнього підлітка. Фактично стаття 24-1 КУпАП реалізує принцип пріоритету виховання над карою, який є фундаментальним для ювенальної юстиції в цілому, адже адміністративна відповідальність неповнолітніх розглядається не як самоціль, а як засіб корекції поведінки [1].

Водночас надзвичайно важливим є розуміння того, що сам факт існування спеціальних заходів впливу не означає безкарності неповнолітніх навіть за ті правопорушення, які не увійшли до виняткового переліку статті 13 КУпАП [1]. Якщо підліток віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років систематично порушує правила поведінки, а застосування до нього таких заходів, як попередження, догана або передача під нагляд, не дає бажаного результату, це може бути підставою для постановки питання про направлення його до спеціальних виховних установ. Таким чином, адміністративне законодавство вибудовує своєрідну драбину відповідальності: на першому щаблі перебувають найм'якші заходи впливу, на другому – передача під нагляд, а у випадку неефективності цих заходів або вчинення серйозного правопорушення із зазначеного переліку – застосування стандартних адміністративних стягнень [8].

Варто звернути увагу на те, що навіть у разі притягнення неповнолітнього до відповідальності на загальних підставах, розміри штрафів

для нього часто є зменшеними порівняно з дорослими правопорушниками, а альтернативою штрафу може бути виправна робота з урахуванням вікових особливостей. У судовій практиці поширеною є позиція, згідно з якою адміністративне стягнення щодо неповнолітнього має застосовуватися лише тоді, коли вичерпано всі можливі виховні заходи, і такий підхід повністю корелює з міжнародними стандартами у сфері прав дитини. Крім того, процедура розгляду справ про адміністративні правопорушення неповнолітніх має свої особливості, які полягають у тому, що до участі в такому розгляді обов'язково залучаються представники органів опіки та піклування, а також законні представники неповнолітнього.

Важливо зазначити, що неповнолітній вік особи може визнаватися пом'якшуючою обставиною навіть у тих випадках, коли законодавець не передбачає автоматичного застосування спеціальних заходів замість стягнень. Це дає змогу суду або органу, який розглядає справу, в кожному конкретному випадку індивідуалізувати відповідальність, враховуючи рівень розвитку неповнолітнього, його ставлення до вчиненого, попередню поведінку та умови виховання. Саме такий гнучкий підхід, заснований на поєднанні чітких вікових критеріїв з можливістю персоналізації санкцій, відрізняє адміністративну відповідальність неповнолітніх від загальної системи адміністративної деліктності.

Необхідно також звернути увагу на те, що законодавче регулювання адміністративної відповідальності неповнолітніх не існує у вакуумі, а тісно взаємодіє з іншими галузями права, зокрема з кримінальним, сімейним та цивільним правом. Так, якщо неповнолітній вчиняє діяння, яке за своїм характером є більш суспільно небезпечним і підпадає під ознаки злочину, але через вік особи кримінальна відповідальність не настає, саме адміністративне право може стати тією правовою підставою для застосування примусових виховних заходів. З іншого боку, успішне застосування заходів впливу, передбачених статтею 24-1 КУпАП, дозволяє уникнути переходу

адміністративного делікту в кримінальне правопорушення, оскільки своєчасна реакція на проступок часто запобігає подальшій криміналізації особи [1].

Важливим є те, що заходи впливу, зокрема передача під нагляд, не є покаранням у класичному розумінні, а тому вони не породжують такого правового наслідку, як судимість чи адміністративна покараність. Це надзвичайно позитивно впливає на подальше життя молодшої людини, оскільки вона може продовжити навчання або працевлаштовуватися без обтяжливого тягара формальних обмежень. Однак було б помилковим вважати, що застосування заходів впливу завжди є кращим варіантом для неповнолітнього, адже у деяких випадках саме притягнення до стандартної адміністративної відповідальності справляє необхідний стримувальний ефект та демонструє серйозність вчиненого.

У сучасній науці адміністративного права тривають дискусії щодо доцільності подальшого розширення переліку правопорушень, за які неповнолітні відповідають на загальних підставах, оскільки частина дослідників вважає, що надмірне пом'якшення відповідальності сприяє правовому нігілізму серед молоді. Інша ж група науковців наголошує, що будь-яке розширення каральних санкцій щодо неповнолітніх має бути надзвичайно виваженим, оскільки неповнолітній вік сам по собі передбачає підвищену вразливість до негативного впливу державного примусу. Незалежно від позиції у цій дискусії, очевидним є те, що особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх мають постійно переглядатися з огляду на зміну суспільних відносин, появу нових видів правопорушень, зокрема у цифровій сфері, та розвиток уявлень про права дитини.

Отже, інститут адміністративної відповідальності неповнолітніх, втілений у статтях 12, 13 та 24-1 КУпАП, є зразком збалансованого правового механізму, який ставить за мету не стільки кару, скільки виховання та ресоціалізацію молодшої людини. Встановлення вікової межі відповідальності з шістнадцяти років та надання пріоритету спеціальним заходам впливу, таким як передача під нагляд або публічне вибачення, свідчить про розуміння

законодавцем особливостей психіки підлітка. Водночас, існування переліку найбільш суспільно небезпечних діянь, за які неповнолітні відповідають на загальних підставах, застерігає від можливої безкарності та формує повагу до правопорядку.

1.3. Нормативно-правове регулювання відповідальності неповнолітніх в Україні

Нормативно-правове регулювання відповідальності неповнолітніх в Україні вирізняється своєю специфікою, адже воно стикається з необхідністю застосування примусових заходів до осіб, які перебувають на етапі активного фізичного, психічного та соціального формування. Відтак, будь-яке втручання у права неповнолітнього шляхом притягнення до адміністративної відповідальності має бути не лише законним та обґрунтованим, але й максимально виваженим і спрямованим на корекцію поведінки, а не на ізоляцію чи каральне приниження. Основним нормативним актом, що визначає загальні засади відповідальності за адміністративні правопорушення, є Кодекс України про адміністративні правопорушення, який, однак, містить чимало вікових та процесуальних винятків стосовно неповнолітніх.

Процедура провадження у справах про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми, також вирізняється підвищеними гарантіями дотримання прав дитини. Справи щодо осіб, які не досягли вісімнадцяти років, розглядаються спеціалізованими органами, зокрема адміністративними комісіями при виконавчих органах місцевих рад, а в окремих випадках судами. Обов'язковою умовою є участь у розгляді справи законного представника неповнолітнього, тобто батьків або опікунів, а також, за необхідності, представника служби у справах дітей. Виклик неповнолітнього до органу, який веде провадження, здійснюється через його батьків або законних представників, а присутність педагога чи психолога під

час допиту є обов'язковою, адже це дозволяє знизити психологічне навантаження на дитину та сприяє отриманню правдивих показань[18].

Важливу роль у регулюванні цієї сфери відіграють також норми інших законів, зокрема Закону України “Про охорону дитинства” та Закону України “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей”. Ці нормативні акти визначають систему суб’єктів, які взаємодіють у профілактиці правопорушень серед неповнолітніх та у застосуванні виховних заходів. Особливе місце займають спеціальні виховні заклади для дітей, куди за рішенням суду можуть бути направлені неповнолітні віком від одинадцяти до чотирнадцяти років, які вчинили суспільно небезпечні діяння, що не є злочинами, або адміністративні правопорушення. Однак варто наголосити, що таке направлення є крайнім заходом і застосовується лише тоді, коли інші виховні засоби виявилися недостатніми. Тривалість перебування в такому закладі не може перевищувати трьох років, а умови утримання максимально наближені до звичайних умов життя і навчання, що відповідає європейським стандартам поводження з дітьми, які конфліктують із законом.

Незважаючи на досить детальне правове врегулювання, практична реалізація норм про адміністративну відповідальність неповнолітніх в Україні стикається з низкою серйозних проблем. Однією з головних є недостатня ефективність заходів профілактики, адже більшість адміністративних правопорушень, таких як дрібне хуліганство, поява в громадських місцях у стані сп’яніння, паління в заборонених місцях або дрібна крадіжка, є наслідком соціальної занедбаності, а не лише правової нігілістичності підлітка. Статистика свідчить, що значна частина неповнолітніх правопорушників походить з неблагополучних сімей або є дітьми-сиротами, що змушує ставити під сумнів правомірність покладення штрафу на їхніх батьків, які часто самі ведуть асоціальний спосіб життя. Крім того, спостерігається недостатня координація між адміністративними комісіями, службами у справах дітей та Національною поліцією, що призводить до того, що багато справ залишаються без належного реагування.

Міжнародні стандарти, зокрема Конвенція ООН про права дитини, яка ратифікована Україною, встановлюють чітку вимогу про те, що заходи впливу на дітей-правопорушників мають бути пропорційними як обставинам, так і самому правопорушенню, а також спрямовуватися на реінтеграцію дитини в суспільство. У світлі цих принципів українське законодавство потребує подальшого вдосконалення, зокрема в частині розширення відновлювальних практик, таких як медіація між неповнолітнім правопорушником та потерпілим. На жаль, чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення не містить спеціальних норм про медіацію в справах неповнолітніх, що збіднює арсенал виховних засобів і зберігає переважно каральний ухил. Водночас позитивним кроком є запровадження інституту пробації щодо неповнолітніх у кримінальному процесі, однак для адміністративно-деліктної сфери аналогічний механізм поки що відсутній.

Окремої уваги заслуговує питання адміністративної відповідальності неповнолітніх за порушення правил дорожнього руху, яке є одним з найпоширеніших видів адміністративних деліктів серед підлітків. За керування транспортним засобом особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, передбачена відповідальність, але оскільки така особа не може бути суб'єктом штрафу, то стягнення фактично накладається на батьків, а самого неповнолітнього може бути передано під нагляд поліції чи адміністративної комісії. Ця обставина створює певну прогалину, адже можлива ситуація, коли неповнолітній, систематично порушуючи правила, залишається без персональної юридичної відповідальності, відчуваючи свою безкарність. Саме тому науковці все частіше пропонують ввести для неповнолітніх віком від шістнадцяти років такий специфічний вид стягнення, як обов'язкове проходження курсу безпечної поведінки на дорозі за власний кошт або ж виконання суспільно корисних робіт, пов'язаних з безпекою дорожнього руху [17].

Отже, нормативно-правове регулювання адміністративної відповідальності неповнолітніх в Україні має чітко виражену виховну та

превентивну спрямованість, що відповідає міжнародним стандартам захисту прав дитини. Незважаючи на наявність детальної процедури (участь законних представників, спеціалізованих органів, педагогів або психологів), практична ефективність цих норм залишається недостатньою через слабку профілактику правопорушень, низьку координацію між відповідними органами та відсутність дієвих механізмів персональної відповідальності самого підлітка (зокрема у сфері дорожнього руху). Подальший розвиток законодавства має йти шляхом запровадження відновлювальних практик (медіації) та розширення виховних, а не каральних заходів впливу, що дозволить забезпечити справжню реінтеграцію неповнолітніх правопорушників у суспільство.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ПРОБЛЕМИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

2.1. Практика застосування заходів впливу до неповнолітніх правопорушників

Аналіз судової та адміністративної практики, зокрема матеріалів справ, що розглядаються адміністративними комісіями при місцевих державних адміністраціях та виконавчих комітетах, демонструє переважання попереджувально-виховних заходів над каральними. Найпоширенішим заходом є попередження, яке виноситься в переважній більшості випадків вчинення незначних адміністративних правопорушень, таких як дрібне хуліганство, пошкодження зеленого фонду або порушення правил благоустрою. Вирок адміністративної комісії майже завжди супроводжується роз'яснювальною бесідою з неповнолітнім, під час якої акцент робиться не на невідворотності покарання, а на усвідомленні суспільної шкоди свого вчинку. Такий підхід, однак, має зворотний бік: надмірне захоплення м'якими заходами іноді призводить до безкарності, адже порушники, особливо ті, хто перебуває у групі ризику, сприймають попередження як формальність. Саме тому практика виробила диференційований підхід, де повторне правопорушення протягом року автоматично тягне за собою застосування суворіших заходів [27].

Передача неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють, є одним з найбільш дискусійних заходів впливу з точки зору його ефективності. Формально цей захід передбачає покладення на батьків обов'язку здійснювати посилений контроль за поведінкою дитини та її вихованням, проте на практиці контроль часто виявляється фіктивним. Адміністративне провадження рідко супроводжується глибоким дослідженням батьківського потенціалу, і в тих сім'ях, де неповнолітній уже вчинив правопорушення, саме батьки часто виявляються неспроможними забезпечити належний нагляд. У відповідь на це суди та адміністративні органи почали

частіше застосовувати одночасне застереження батьків про адміністративну відповідальність за неналежне виконання виховних обов'язків за статтею 184 КУпАП [1]. Така комбінація заходів створює додатковий стимул для сім'ї, однак критики наголошують, що це багато в чому перекладає провину з дитини на батьків, залишаючи поза увагою системні соціальні проблеми.

Застосування такого специфічного заходу, як передача неповнолітнього до спеціальних навчально-виховних закладів, в адміністративному провадженні зустрічається відносно рідко, але викликає найбільше правових та етичних дискусій. Згідно законодавства, цей захід можливий лише за умови, що адміністративне правопорушення поєднується із систематичними порушеннями правил поведінки, а також якщо неповнолітній не піддається виховному впливу з боку сім'ї чи школи. На практиці направлення до таких закладів часто стає крайньою мірою, коли всі інші заходи вичерпали себе, проте процедура прийняття такого рішення вимагає значного часу та великого обсягу доказів. Варто зазначити, що адміністративне провадження не передбачає тривалої ізоляції, і термін перебування у спеціальному закладі зазвичай обмежений, однак сама перспектива поміщення дитини до закритого середовища викликає занепокоєння у правозахисників. Вони наголошують, що така практика суперечить міжнародним стандартам ювенальної юстиції, які закликають уникати ізоляції неповнолітніх за адміністративні правопорушення.

Важливою складовою практики застосування заходів впливу є процедура розгляду справи, яка в адміністративному провадженні має свої вікові бар'єри та гарантії. При розгляді справ щодо неповнолітніх обов'язковою є участь законного представника, а в окремих випадках також педагога або психолога. На жаль, на практиці ця норма реалізується не завжди, особливо на рівні адміністративних комісій у невеликих населених пунктах, де професійних психологів може бракувати. Крім того, сам неповнолітній не завжди здатен повністю усвідомити юридичні наслідки того чи іншого заходу, що робить роль представника та судді критично важливою. У кращих зразках

адміністративної практики застосовується так званий діалоговий підхід, коли суддя або член комісії ретельно пояснює підлітку суть правопорушення, пропонує захід та його виховну мету, уникаючи залякування та тиску.

Проблемним аспектом залишається розмежування адміністративного правопорушення та злочину невеликої тяжкості, адже межі тут іноді розмиваються, особливо у випадках дрібного крадіжництва чи хуліганства. За таких обставин адміністративне провадження іноді безпідставно застосовується до діянь, які мають ознаки кримінального проступку, що знижує превентивний потенціал правосуддя. Навпаки, іноколи поліція направляє матеріали до суду у порядку кримінального провадження там, де цілком достатньо було б адміністративних заходів впливу. Ця проблема частково вирішується через механізм закриття провадження у зв'язку з малозначністю діяння та застосування заходів виховного характеру, однак практика є неоднорідною в різних регіонах країни. Наприклад, у великих містах, таких як Київ, Львів чи Харків, спостерігається більш виважений підхід до класифікації діянь неповнолітніх, ніж у невеликих районних центрах, де правова свідомість учасників провадження часто нижча [22].

Ще одним важливим викликом є відсутність дієвого моніторингу виконання застосованих адміністративних заходів впливу, особливо тих, що пов'язані з наглядовими функціями батьків або шкіл. Після винесення постанови про накладення заходу, як правило, не проводиться систематична перевірка того, чи дійсно батьки почали посилений контроль, чи вибачився неповнолітній публічно, чи виконав він інші приписи. Такий брак зворотного зв'язку перетворює багато виховних заходів на формальні документи, що осідають у справах, не впливаючи на реальну поведінку підлітка. У країнах з розвинутою ювенальною юстицією ця проблема вирішується шляхом залучення спеціально уповноважених органів, наприклад служб пробації для неповнолітніх. В Україні ж служба пробації в адміністративних справах практично не задіяна, її компетенція обмежена кримінальним процесом, що створює суттєву прогалину в системі контролю.

У контексті реформи адміністративного законодавства, яка триває в Україні, пропонується запровадження нових, більш дієвих заходів впливу, зокрема програм відновного підходу. Йдеться про медіацію між неповнолітнім правопорушником та потерпілим, за умови якої адміністративне стягнення може бути замінено на публічне вибачення або відшкодування шкоди громадським роботам без обмеження волі. Пілотні проєкти в окремих областях, наприклад у Вінницькій та Полтавській, показали, що такі відновні практики значно знижують рівень рецидивів серед неповнолітніх порівняно з традиційними штрафами або попередженнями. Проте масштабування цих практик на всю країну вимагає не лише змін до КУпАП, а й підготовки великої когорти фахівців з медіації, а також зміни свідомості поліцейських та суддів. Досвід свідчить, що без організаційних зусиль та фінансування будь-які гуманізаційні ініціативи залишаються лише деклараціями [1].

Важливо підкреслити, що ефективність заходів впливу на неповнолітніх в адміністративному провадженні безпосередньо залежить від міжвідомчої співпраці поліції, судів, соціальних служб та закладів освіти. Найкращі результати демонструють ті адміністративні комісії, де до розгляду справ залучаються шкільні психологи, інспектори ювенальної превенції та представники органів опіки. Комплексна оцінка особистості правопорушника дає змогу обрати не найсуворіший, а найбільш релевантний захід, який справді сприятиме виправленню.

Отже, практика застосування заходів впливу до неповнолітніх правопорушників в адміністративному провадженні в Україні демонструє поступовий, хоча й нерівномірний, рух від каральної логіки до виховної та відновної. Попри домінування таких м'яких заходів, як попередження та передача під нагляд батьків, їхня реальна ефективність залишається низькою через формалізм, відсутність дієвого контролю та недостатню міжвідомчу координацію. Ключовими проблемами залишаються нерозмежування компетенції з кримінальним процесом, слабе залучення служби пробації та нерівномірність судової практики в різних регіонах.

2.2. Проблеми реалізації принципу індивідуалізації в адміністративному провадженні

Специфіка цієї категорії осіб полягає в поєднанні обмеженої деліктоздатності, вікової незрілості, підвищеної схильності до зовнішніх впливів та лабільності психіки, що вимагає особливого підходу з боку публічної адміністрації. Натомість чинне законодавство та правозастосовна практика часто нівелюють ці особливості, вдаючись до уніфікованих процедур, які не враховують ні рівень розвитку дитини, ні її соціальне оточення, ні мотиви вчиненого проступку. Такий формалізм суперечить як міжнародним стандартам, зокрема Конвенції ООН про права дитини, так і національним деклараціям про пріоритети ювенальної політики. Тому проблема реалізації індивідуального підходу в адміністративному провадженні щодо неповнолітніх потребує глибокого теоретичного аналізу та практичного вирішення, адже від цього залежить ефективність як превентивних заходів, так і загальна довіра молоді до правової системи.

Першою групою проблем є недосконалість нормативної бази, яка регулює адміністративну відповідальність осіб віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років. Кодекс України про адміністративні правопорушення хоч і містить статті щодо особливостей притягнення неповнолітніх до відповідальності, однак не пропонує вичерпного механізму індивідуалізації їх правового статусу. Наприклад, загальний вік адміністративної деліктоздатності встановлено на рівні шістнадцяти років, однак цей критерій сам собою не дозволяє диференціювати рівень усвідомлення протиправності діяння між шістнадцятирічним підлітком та особою, якій нещодавно виповнилося вісімнадцять.

Більше того, законодавство не враховує категорію «розумного віку» або реальної здатності дитини передбачати наслідки свого вчинку, що призводить до ситуацій, коли однакові санкції застосовуються до підлітків із суттєво різним рівнем психосоціального розвитку. Відсутність спеціальних видів

адміністративних стягнень, орієнтованих саме на неповнолітніх, а також нечітке визначення умов заміни штрафу на виховні заходи свідчать про те, що принцип індивідуалізації залишається декларативним [29].

Іншою важливою перешкодою є недостатня адаптація процедури адміністративного провадження до психологічних особливостей неповнолітніх, що проявляється на стадіях розгляду справи та винесення постанови. Класична модель доказування, змагальності та формального опитування, розрахована на дорослого деліквента, часто травмує дитину або створює бар'єри в комунікації з уповноваженим органом. Неповнолітні правопорушники нерідко не усвідомлюють значення окремих процесуальних дій, не можуть адекватно оцінювати юридичну допомогу, на яку вони мають право, або ж випробовують страх перед офіційною процедурою, що призводить до викривлених свідчень.

На практиці індивідуалізація зводиться лише до формального з'ясування віку, але ігноруються такі ключові чинники, як сімейне становище, шкільна успішність, наявність психічних чи поведінкових розладів, вплив вуличного середовища. Жодним нормативним актом не передбачено обов'язкового залучення психолога або соціального педагога до участі в адміністративному провадженні щодо дитини, що унеможливорює отримання повної картини про особу правопорушника. Відтак процедура перетворюється на шаблонний акт, який не здатен досягти мети індивідуального виховання та попередження нових правопорушень.

Наступна група проблем пов'язана з інституційною неспроможністю органів, що ведуть адміністративне провадження, забезпечити персоналізований підхід через кадровий, часовий та ресурсний дефіцит. Адміністративні комісії, виконавчі органи місцевих рад та уповноважені особи поліції, як правило, перевантажені справами і не мають ні часу, ні кваліфікації для поглибленого вивчення особи неповнолітнього правопорушника. Судді, розглядаючи справи про адміністративні правопорушення, також обмежені жорсткими процесуальними строками та фактично позбавлені можливості

використовувати інструменти ювенальної юстиції, які в Україні ще не набули системного характеру.

Відсутність спеціалізованих підрозділів у складі Національної поліції для роботи з дітьми, проти яких здійснюється адміністративне провадження, часто призводить до того, що стандартний протокол складається без урахування обставин життя дитини. Навіть якщо уповноважена особа має бажання індивідуалізувати відповідальність, вона стикається з відсутністю чітких методик оцінки ризиків, інструментів соціальної діагностики та координації зі службами у справах дітей. Фактично ранжування можливих заходів впливу визначається не стільки потребами конкретного підлітка, скільки формальною наявністю або відсутністю повторності проступку, що є надто грубим критерієм для справжньої індивідуалізації.

Соціальний контекст реалізації принципу індивідуалізації виявляється ще більш гострим, коли йдеться про неповнолітніх з неблагополучних сімей, дітей-сиріт, або тих, хто має досвід перебування в інтернатних закладах. В адміністративному провадженні ці обставини рідко розглядаються як пом'якшувальні або такі, що вимагають зовсім іншого типу реагування, ніж до підлітка з адаптованої родини. Наприклад, дрібне хуліганство або пошкодження майна з боку бездоглядного підлітка часто є наслідком відсутності соціального нагляду, а не його глибокою антисуспільною установкою, однак індивідуалізація, яка могла б полягати в застосуванні альтернативних заходів виховного характеру, підміняється банальним штрафом.

Парадоксально, що цей штраф, як правило, не може бути реально стягнутий через відсутність у дитини доходів, а його несплата призводить до накопичення негативних правових наслідків. Таким чином без врахування соціального портрета неповнолітнього навіть теоретично правильний принцип індивідуалізації обертається на свою протилежність, поглиблюючи конфлікт підлітка з правом та державою. Служби у справах дітей, які могли б надавати суду або адміністративній комісії комплексний висновок про особу

правопорушника, часто працюють без належного ресурсу або ж залучаються на формальній основі без реального впливу на рішення.

Вагомий блок проблем виникає через неадаптованість механізму адміністративної відповідальності до потреб ресоціалізації неповнолітнього, адже саме індивідуалізація санкції мала б слугувати виправленню без застосування каральних інструментів, однак насправді цього не відбувається. У тих випадках, коли законодавство дозволяє призначити громадські роботи, передати під нагляд батькам або обмежитися попередженням, на практиці домінує штраф, оскільки він є зручним для органів, що не мають часу на організацію виховних програм чи налагодження контролю [13].

Ключова вада полягає в тому, що адміністративне провадження в Україні не передбачає стадії планування індивідуальної роботи з дитиною, не інтегроване з соціальними послугами та не зобов'язує уповноважених осіб оцінювати довгострокові перспективи призначеного стягнення. Також відсутністю індивідуалізації страждає процедура звільнення від відповідальності у зв'язку з малозначністю діяння, де замість аналізу всієї сукупності фактів часто приймається шаблонне рішення. Можна стверджувати, що в сучасному адміністративному провадженні неповнолітній правопорушник сприймається як зменшена копія дорослого делінквента, що принципово неправильно та суперечить психолого-педагогічним засадам ювенального права.

Практика Європейського суду з прав людини та рекомендації Комітету міністрів Ради Європи щодо ювенальної юстиції свідчать про необхідність запровадження багатфакторної індивідуальної оцінки особи неповнолітнього правопорушника ще до винесення будь-якого адміністративного стягнення. Така оцінка має включати психологічне інтерв'ю, вивчення умов проживання, рівня освіти та соціальних зв'язків, а також з'ясування ставлення дитини до вчиненого нею проступку.

Однак в Україні відсутня нормативно закріплена методика проведення такої оцінки, не визначено коло осіб, які мають її проводити, а також не

передбачено її обов'язкову роль у прийнятті рішення у справі. Частково цю прогалину намагаються заповнити пілотні проекти ювенальних прокуратур та ювенальної поліції, однак їх діяльність не має системного характеру та зосереджена здебільшого на кримінальних, а не на адміністративних правопорушеннях. Саме відсутність належної індивідуалізації на етапі збору інформації про неповнолітнього призводить до того, що навіть при добрих намірах посадових осіб остаточне стягнення не враховує всі значущі обставини, тому воно не стає ані справедливим, ані виховним.

Окремо варто зупинитися на проблемі реалізації принципу індивідуалізації через відсутність належного зворотного зв'язку від органів, які застосували адміністративне стягнення, та служб, які мали б здійснювати подальший соціальний супровід дитини. Індивідуальний підхід не може завершуватися в момент оголошення постанови, оскільки він передбачає адаптацію наступних заходів контролю за поведінкою неповнолітнього, однак чинне адміністративне провадження не створює механізму моніторингу ефективності призначених заходів. Наприклад, якщо дитині було призначено громадські роботи, то не передбачено, хто та як оцінюватиме її ставлення до праці, вплив цього заходу на подальшу поведінку та чи потрібна корекція режиму виконання стягнення.

Відсутність індивідуальної карти соціального супроводу призводить до того, що після закінчення формальної процедури неповнолітній залишається сам на сам з наслідками правопорушення. Тому можна стверджувати, що принцип індивідуалізації в сучасному розумінні не реалізується навіть на стадії виконання адміністративного стягнення, а отже, втрачається сенс будь-якої диференціації відповідальності. Для виправлення цієї ситуації необхідно законодавчо закріпити безперервний індивідуальний супровід неповнолітнього правопорушника, який би починався ще до розгляду справи та тривав після застосування заходів впливу, що, однак, потребує кардинальної реформи всієї моделі адміністративного провадження.

Отже, реалізація принципу індивідуалізації неповнолітніх правопорушників в адміністративному провадженні в Україні залишається здебільшого декларативною через системні проблеми нормативного, організаційного та процесуального характеру. Відсутність дієвих механізмів урахування вікових, психологічних та соціальних особливостей дитини призводить до формального застосування уніфікованих стягнень, які не досягають виховної мети. Вирішення цього завдання потребує кардинальної реформи адміністративного провадження, запровадження спеціалізованих ювенальних органів та обов'язкової процедури багатфакторної оцінки особи правопорушника. Лише за таких умов принцип індивідуалізації зможе стати реальним інструментом справедливості та ресоціалізації, а не лише формальною вимогою закону.

2.3. Шляхи вдосконалення законодавства та практики притягнення неповнолітніх до відповідальності

Перспективним напрямом законодавчого вдосконалення є запровадження диференційованого вікового підходу, за якого адміністративна відповідальність настає з чотирнадцяти років лише за визначений законом перелік найбільш суспільно небезпечних діянь, а загальна відповідальність із шістнадцяти років поширюється на всі інші склади правопорушень. Це дозволить уникнути ситуацій, коли чотирнадцятирічна дитина притягується до відповідальності за дрібні порушення правил поведінки, які вона не здатна повною мірою усвідомлювати через вікові психологічні особливості. Законодавець має визначити, що до неповнолітніх молодшої вікової групи не можуть застосовуватися жодні види адміністративних стягнень, крім офіційного застереження та передачі під нагляд батьків. Для старшої групи від шістнадцяти до вісімнадцяти років слід передбачити можливість застосування суспільно корисних робіт, але з обов'язковим урахуванням стану здоров'я та зайнятості в навчальному процесі [18].

Окремим блоком змін потребує інститут відповідальності батьків або осіб, що їх замінюють, за вчинення адміністративних правопорушень дітьми, який має бути суттєво розширений та деталізований на законодавчому рівні. Пропонується запровадити солідарну відповідальність батьків та неповнолітнього за заподіяння майнової шкоди у випадках, коли підліток не має самостійного заробітку, але з обов'язковим механізмом розстрочення сплати штрафу на тривалий строк. Також необхідно законодавчо закріпити можливість застосування до батьків заходів адміністративного впливу, таких як попередження або штраф, навіть коли неповнолітній не досяг віку адміністративної відповідальності, якщо буде доведено неналежне виконання виховних обов'язків. Важливо встановити правило, згідно з яким суд або адміністративна комісія звільняє батьків від відповідальності, якщо вони доведуть, що правопорушення сталося внаслідок незалежних від них обставин, наприклад негативного впливу інших осіб або психічного розладу дитини.

Суттєвого вдосконалення вимагає законодавче регулювання процедури закриття справ про адміністративні правопорушення неповнолітніх у зв'язку із застосуванням відновлювальних практик, яке на сьогодні повністю відсутнє. Доцільно запровадити норму, згідно з якою провадження підлягає закриттю, якщо неповнолітній добровільно відшкодував завдану шкоду, публічно вибачився та досяг примирення з потерпілим за участю спеціально підготовленого медіатора. Така відновлювальна процедура має бути можливою для всіх складів адміністративних правопорушень, які не пов'язані із заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю або з використанням насильства. Законодавець має визначити, що укладена угода про примирення затверджується судом або адміністративною комісією, після чого справа закривається, але неповнолітній береться на профілактичний облік на певний строк. Такий підхід стимулюватиме підлітків до активного відшкодування шкоди та усвідомлення неправомірності своєї поведінки, що є більш ефективним, ніж формальне накладення стягнення [21].

Важливим шляхом законодавчого вдосконалення є скорочення строків давності притягнення до адміністративної відповідальності для неповнолітніх порівняно із загальними строками для дорослих правопорушників. Слід передбачити, що справа про адміністративне правопорушення щодо особи віком до вісімнадцяти років не може бути розглянута пізніше одного місяця з дня його вчинення, а у виняткових випадках, коли розгляд віднесено до компетенції суду, цей строк може бути продовжений до трьох місяців. Також необхідно законодавчо закріпити механізм зупинення перебігу строку давності на час проведення медіації або психологічної експертизи, але з обмеженням такого зупинення двома місяцями. Короткі строки давності спонукатимуть органи, що ведуть провадження, до оперативного реагування, що є критично важливим для дітей, адже тривале очікування рішення негативно впливає на їхній психоемоційний стан та довіру до правової системи.

Окремої уваги заслуговує законодавче регулювання погашення адміністративних стягнень для неповнолітніх, яке має бути значно м'якшим та прискореним порівняно із загальним порядком. Необхідно встановити правило, згідно з яким особа вважається такою, що не піддавалася адміністративному стягненню, якщо протягом трьох місяців з дня виконання постанови вона не вчинила нового правопорушення. Для неповнолітніх, які на момент вчинення проступку навчалися або працювали, строк погашення має скорочуватися до одного місяця за умови позитивної характеристики з місця навчання або роботи. Також слід законодавчо закріпити обов'язок усіх державних органів, які ведуть облік адміністративних правопорушень, автоматично видаляти інформацію про притягнення неповнолітнього до відповідальності після спливу строку погашення, без необхідності додаткового клопотання з боку громадянина. Це правило забезпечить реальне право на забуття для осіб, які вчинили проступок у неповнолітньому віці, що є важливою передумовою їх успішної ресоціалізації.

Законодавство потребує також запровадження спеціальних процесуальних гарантій для неповнолітніх під час збирання доказів, які мають

бути суворо обов'язковими для поліції та адміністративних комісій. Слід закріпити правило, згідно з яким протокол про адміністративне правопорушення може бути складений виключно в присутності законного представника дитини, а у разі його відсутності складання протоколу переноситься на строк, необхідний для забезпечення явки батьків або опікуна. Також необхідно передбачити обов'язок посадової особи роз'яснити неповнолітньому його право на безоплатну правову допомогу та залучити адвоката на вимогу дитини або її батьків. Важливим є законодавче закріплення заборони на використання як доказів пояснень неповнолітнього, отриманих без участі психолога у випадках, коли правопорушення пов'язане з насильством або загрозою здоров'ю, оскільки без спеціаліста дитина може бути психологічно травмована або дати недостовірні свідчення під тиском [17].

Отже, ключовими шляхами вдосконалення законодавства про адміністративну відповідальність неповнолітніх в Україні є запровадження спеціальних видів стягнень виховного характеру, диференціація вікових меж відповідальності та розширення процедур медіації. Подальший розвиток правового регулювання має бути спрямований на скорочення строків давності та погашення стягнень, а також на посилення процесуальних гарантій для дитини під час збирання доказів. Лише комплексне оновлення кодифікованого акта з урахуванням найкращих інтересів дитини дозволить створити гуманну та ефективну систему, яка замість каральної функції зосередиться на ресоціалізації та запобіганні правопорушенням серед підлітків.

ВИСНОВКИ

Таким чином, відповідно до сформульованих завдань і на підставі отриманих у ході дослідження результатів, можна зробити такі висновки:

1. Поняття індивідуалізації адміністративної відповідальності ґрунтується на системному аналізі положень статей КУпАП, які у своїй сукупності вимагають від правозастосовного органу не просто констатувати факт протиправної дії чи бездіяльності, а враховувати унікальну сукупність ознак особи порушника, ступінь його вини, майновий стан та всі пом'якшуючі чи обтяжуючі обставини. Реалізація цього принципу є запорукою досягнення мети адміністративного стягнення, адже лише виважений та індивідуалізований підхід здатен забезпечити виховання правопорушника та запобігти новим правопорушенням, не перетворюючи при цьому покарання на надмірний або неефективний захід.

2. Інститут адміністративної відповідальності неповнолітніх, втілений у статтях 12, 13 та 24-1 КУпАП, є зразком збалансованого правового механізму, який ставить за мету не стільки кару, скільки виховання та ресоціалізацію молодого людини. Встановлення вікової межі відповідальності з шістнадцяти років та надання пріоритету спеціальним заходам впливу, таким як передача під нагляд або публічне вибачення, свідчить про розуміння законодавцем особливостей психіки підлітка. Водночас, існування переліку найбільш суспільно небезпечних діянь, за які неповнолітні відповідають на загальних підставах, застерігає від можливої безкарності та формує повагу до правопорядку.

3. Нормативно-правове регулювання адміністративної відповідальності неповнолітніх в Україні має чітко виражену виховну та превентивну спрямованість, що відповідає міжнародним стандартам захисту прав дитини. Незважаючи на наявність детальної процедури (участь законних представників, спеціалізованих органів, педагогів або психологів), практична ефективність цих норм залишається недостатньою через слабку профілактику

правопорушень, низьку координацію між відповідними органами та відсутність дієвих механізмів персональної відповідальності самого підлітка (зокрема у сфері дорожнього руху). Подальший розвиток законодавства має йти шляхом запровадження відновлювальних практик (медіації) та розширення виховних, а не каральних заходів впливу, що дозволить забезпечити справжню реінтеграцію неповнолітніх правопорушників у суспільство.

4. Практика застосування заходів впливу до неповнолітніх правопорушників в адміністративному провадженні в Україні демонструє поступовий, хоча й нерівномірний, рух від каральної логіки до виховної та відновної. Попри домінування таких м'яких заходів, як попередження та передача під нагляд батьків, їхня реальна ефективність залишається низькою через формалізм, відсутність дієвого контролю та недостатню міжвідомчу координацію. Ключовими проблемами залишаються нерозмежування компетенції з кримінальним процесом, слабе залучення служби пробації та нерівномірність судової практики в різних регіонах.

5. Реалізація принципу індивідуалізації неповнолітніх правопорушників в адміністративному провадженні в Україні залишається здебільшого декларативною через системні проблеми нормативного, організаційного та процесуального характеру. Відсутність дієвих механізмів урахування вікових, психологічних та соціальних особливостей дитини призводить до формального застосування уніфікованих стягнень, які не досягають виховної мети. Вирішення цього завдання потребує кардинальної реформи адміністративного провадження, запровадження спеціалізованих ювенальних органів та обов'язкової процедури багатофакторної оцінки особи правопорушника. Лише за таких умов принцип індивідуалізації зможе стати реальним інструментом справедливості та ресоціалізації, а не лише формальною вимогою закону.

6. Ключовими шляхами вдосконалення законодавства про адміністративну відповідальність неповнолітніх в Україні є запровадження

спеціальних видів стягнень виховного характеру, диференціація вікових меж відповідальності та розширення процедур медіації. Подальший розвиток правового регулювання має бути спрямований на скорочення строків давності та погашення стягнень, а також на посилення процесуальних гарантій для дитини під час збирання доказів. Лише комплексне оновлення кодифікованого акта з урахуванням найкращих інтересів дитини дозволить створити гуманну та ефективну систему, яка замість каральної функції зосередиться на ресоціалізації та запобіганні правопорушенням серед підлітків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.10.2025)
2. Кодекс адміністративного судочинства України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 01.10.2025)
3. Аксьонов Д. С. Функції адміністративної відповідальності. Економікоправові та управлінсько-технологічні виміри сьогодення: молодіжний погляд: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ. 2021. с. 372.
4. Бабій В. О. Зарубіжний досвід адміністративної відповідальності та адміністративних стягнень. Doctoral dissertation, Тернопіль, ЗУНУ, Тернопіль. 2025. с. 134.
5. Білоус-Осінь Т. І. Правова природа адміністративних стягнень. Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф, Київ 2024. с. 34.
6. Бліхар, М. М. Адміністративне право–юридична основа публічного адміністрування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право, Ужгород. 2022. с. 112.
7. В'ячеславович К.С., Бровкіна М.І. Адміністративна відповідальність неповнолітніх. Київ: Наукове видання, 2023. с. 19.
8. Вельський К.С., Чернецький О.Л., Іванова Т.М., Братусь А.В., Савранчук Л.Л., Комзюк А.Т., Лесько Н.В. Адміністративні правопорушення серед неповнолітніх, Одеса: Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, 2021. № 52. с. 1–10.
9. Добрянська Н. В. Адміністративна відповідальність як вид юридичної відповідальності та елемент державного примусу. Науковий вісник

Львівського державного університету внутрішніх справ серія юридична, 2, Львів. 2024. с. 35.

10. Дояр, Є. В. Норми адміністративного права: сучасний погляд на ознаки та сутність, Київ. 2021. с. 127.

11. Дояр, Є. В. Принципи адміністративного права: засади тлумачення та конкретизація змісту. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування, Львів 2022. с. 321.

12. Драпалюк К.І. Щодо питання адміністративної відповідальності неповнолітніх в Україні. Кропивницький: Донецький державний університет внутрішніх справ, 2024. с. 95.

13. Дрофич Ю. В. Поняття та основні ознаки адміністративної відповідальності: аналіз сучасної адміністративно-правової літератури. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право, 2(73), Ужгород. 2022. с. 26.

14. Дубова К. О. Особливості використання прогностичного методу в дослідженнях адміністративної відповідальності, Одеса. 2022. с. 72.

15. Задихайло О.А. Деякі проблемні аспекти правового регулювання адміністративної відповідальності неповнолітніх в Україні. Київ: Наукове видання, 2025. с. 140.

16. Задихайло О.А., Настаченко Є.О. Особливості притягнення до адміністративної відповідальності неповнолітніх. Харків: Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди «Право», 2024. № 40. с. 78–86.

17. Золотухіна Л. О. Застосування заходів адміністративної відповідальності як гарантія захисту публічного інтересу. Держава та регіони. Серія Право, 3, Харків. 2019. с. 166.

18. Коваленко, Л. П. Деякі проблеми адміністративного права як галузі права. Сучасні проблеми адміністративного права та процесу Дніпро. 2023. с.112.
19. Косаревська О.В. Актуальні питання адміністративної відповідальності неповнолітніх. Київ: Матеріали конференції, 2019. с. 59.
20. Косілова, О. І. Правове забезпечення конституційних прав і свобод: адміністративно-правовий аспект. Інформація і право, Львів. 2023. с.151.
21. Кунєв, Ю. Адміністративне право: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні, Харків. 2021. с. 245.
22. Лавренчук О. В. Заходи процесуального примусу в загальній системі адміністративних санкцій. Doctoral dissertation, Запоріжжя. 2021. с. 128.
23. Лотоцький М. М. Підстави адміністративної відповідальності. Львів, 2023. с. 65.
24. Мельник К.І. Щодо актуальності внесення змін до адміністративної відповідальності неповнолітніх. Дніпро: Право і суспільство, 2023. № 5. с. 120–127.
25. Миколенко, О. І., & Миколенко, О. М. Адміністративно-правовий статус як категорія адміністративного права. Правова держава, (52), 65-73 Київ 2023. с.145.
26. Міхровська, М. С. Адміністративне право: від державного управління до людиноцентризму. Аналітично-порівняльне правознавство, (2), Дніпро 2023. с.167.
27. Могілевська, Л. Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. науковий вісник публічного та приватного права, 119, Дніпро 2022. с.153.

28. Набок К. Адміністративна відповідальність неповнолітніх. Київ: Наукове видання, 2022. с.140.
29. Павлович-Сенета Я.П., Цибульська В.А. Адміністративна відповідальність неповнолітніх: соціально-правові передумови. Львів: ЛьвДУВС, 2023. с. 152.
30. Панасюк, О. В. Сучасні наукові підходи щодо визначення адміністративного проступку. Львів 2023. с.198.
31. Первак О.В. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх. Київ: Наукове видання, 2022. с. 130.
32. Поштаренко, О. Поняття, сутність та зміст адміністративної відповідальності в умовах нової парадигми адміністративного права. Підприємництво, господарство і право, Львів. 2020. с.143.
33. Ратушенко О.М. Суб'єктна межа застосування принципу невідворотності адміністративної відповідальності неповнолітніх осіб. Київ: Наукове видання, 2021. с. 106.
34. Резнік О. М. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх, Київ. 2019. с. 49.
35. Романюк В. Сутність та правова природа заходів адміністративної відповідальності. Підприємництво, господарство і право, 3, Київ. 2019. с. 240.
36. Смазна, Т. М. Значення принципів адміністративного права у захисті прав законом в інтересах особи. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 2020. с. 79.
37. Собакарь А. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх. Київ: Наукове видання, 2023. с. 140.

38. Собакаръ А. Проблеми правового регулювання адміністративної відповідальності неповнолітніх. Київ: Наукове видання, 2025. с. 150.
39. Стрельченко, О., Плугатир, М. Природа інституту адміністративної відповідальності у сучасній доктрині адміністративного права. Наука і техніка сьогодні, Дніпро. 2023. с. 134.
40. Чапля І. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх. Київ: Наукове видання, 2021. с. 130.